

законної сили рішення суду про притягнення адвоката до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення.

Відтак, питання реформування адвокатури є вкрай важливими та потребують вирішення шляхом поступового й обґрунтованого удосконалення правової бази держави, приведення її у відповідність з міжнародними зобов'язаннями України та фундаментальними принципами кримінального судочинства (насамперед такими як змагальність та рівність). Безперечно, усе це сприятиме захисту прав та свобод людини, а також знизить ризик можливих зловживань на досудовому провадженні.

Використана література:

1. Про утворення робочої групи з удосконалення законодавства про безоплатну правову допомогу: наказ Міністерства юстиції України від 31.01.2012 № 86/7.

О.Г. Шило

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач сектором дослідження проблем слідчої,
прокурорської та судової діяльності
Інституту вивчення проблем злочинності
Національної Академії правових наук України

Н.В. Глинська

кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник сектору
дослідження проблем слідчої,
прокурорської та судової діяльності
Інституту вивчення проблем злочинності
Національної Академії правових наук України

АНТИКОРУПЦІЙНІ СТАНДАРТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ

Останнім часом корупція в Україні набула ознак системного явища, яке проникло в усі сфери суспільного життя і тому потребує застосування таких же за масштабом системних засобів протидії. Однією

із таких сфер, у яких корупція досягла вражаючого розміру, без сумніву можна назвати кримінальне судочинство. Якщо оперувати даними комплексного соціально-правового дослідження корупційних ризиків у чотирьох базових судових провадженнях та у діяльності органів дізнання і досудового слідства: кримінальному процесі (досудове слідство і судовий розгляд кримінальної справи), цивільному процесі, господарському та адміністративному процесі, пропозиція хабара з боку опитаних респондентів була характерна майже для 40% осіб, що потрапляли в ситуації контакту із судовими та правоохоронними органами, а з вимогою хабара зіткнулись майже 50% респондентів, що мали контакти з судовими та правоохоронними органами [1, с. 25 – 26]. Згідно ж даних соціологічного опитування, отриманих Фондом «Демократичні ініціативи» у 2009, році переважна більшість громадян (83%) розглядає корупцію як звичне явище, а у випадку вимагання хабара лише 6% респондентів поскаржиться керівництву відповідного органу, 5% – звернеться до правоохоронних органів, 3% – до суду, менше 2% – до вищих інстанцій, що, як зазначають фахівці, свідчить про те, що населення фактично не готове протидіяти цьому аномальному явищу. А 51,1% опитаних взагалі розглядає корупцію ринковим механізмом прискороного розв'язання проблемних питань, вбачаючи таку поведінку виправданую[2].

У сфері кримінального судочинства корупція набула особливої небезпеки, адже воно являє собою ту сферу державної діяльності, у якій в найбільшій мірі застосовується кримінально-процесуальний примус, що суттєво обмежує конституційні права, свободи і законні інтереси людини. У зв'язку з цим вельми актуальною уявляється проблема запровадження антикорупційних стандартів у кримінальному судочинстві, які б унеможливили або максимально мінімізували корупційні прояви.

На перший погляд, застосування терміну «антикорупційні стандарти» може викликати певні непорозуміння, хоча цей термін вже протягом досить тривалого часу застосовується законодавцем Російської Федерації, а сама проблема антикорупційних стандартів в кримінальному судочинстві активно розробляється у російській кримінально-процесуальній доктрині. Так, вперше цей термін було використано у Модельному законі «Основы законодательства об антикоррупционной политике», який прийнято на XXII пленарному засідан-

ні Міжпарламентської Асамблеї держав – учасниць СНД (постанова від 15 листопада 2003 року) [3, с. 255-260]. Відповідно до цього документу антикорупційні стандарти – це єдині для відокремленої сфери правового регулювання гарантії, обмеження чи заборони, що забезпечують попередження або зменшення впливу корупції на функціонування даної сфери. У розвиток цих положень Федеральний Закон РФ «О противодействии коррупции» передбачив такий напрямок діяльності державних органів по підвищенню ефективності протидії корупції, як введення антикорупційних стандартів, тобто встановлення для відповідної галузі діяльності єдиної системи заборон, обмежень та дозволів, що забезпечують попередження корупції у даній сфері. Слід зазначити, що Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011р. №3206-VI не містить подібної термінології, втім розраховувати лише на системний вплив на суб'єктивні детермінанти при здійсненні протидії корупції у сфері кримінального судочинства, на наш погляд, є щонайменше неефективним, оскільки об'єктивні причини корупційних правопорушень, перш за все, полягають у недосконалості чинного законодавства, що виражається в певних прогалинах (нерегульованості), колізійності, відсутності чіткої регламентації повноважень правозастосовного органу, застосування ним необгрунтованої дискреції. Вказані обставини є одними з основних умов, що сприяють виникненню, розвитку, реалізації та поширенню корупційних практик у службовій та професійній діяльності суб'єктів корупційних правопорушень в сфері кримінального судочинства (корупційними ризиками) [4, с.11].

За визначенням А.А. Тарасова, система антикорупційних стандартів у кримінальному судочинстві являє собою систему процедурних механізмів контролю за свободою владного розсуду на всіх етапах руху кримінальної справи. В кримінальному процесі такими механізмами є судовий і відомчий контроль, прокурорський нагляд, контрольні судові стадії, змагальність, що дозволяє відстоювати правовий інтерес, гласність правосуддя, участь в ньому непрофесійного елемента тощо. Однак механізми такого роду здатні ефективно працювати лише тоді, коли у їх нормативно-правовій основі втілюється універсальне правило, що відоме загальній теорії права: у ланцюгу пов'язаних між собою юридично значущих дій має забезпечуватися взаємодія різноспрямованих правових інтересів. Кожний із таких інтересів

має отримати адекватний нормативно-правовий вираз і процедурне забезпечення [5, с.15]. Цілком підтримуючи цю точку зору вважаємо, що при визначенні даного терміну слід взяти до уваги етимологічне значення поняття стандарт, що в сучасній літературній мові розуміється як «норма, зразок, мірило; прийнятий тип виробів, який відповідає певним вимогам» [6, с. 828]. Інакше кажучи, при формулюванні тих чи інших стандартів мова має йти про певні норми, вимоги, правила, яким повинно відповідати те чи інше явище для виконання його функціонального призначення. Оскільки в нашому випадку мова йдеться про правове регулювання кримінально-процесуальної діяльності, то його якість має бути розглянута саме під кутом зору його функціональної спроможності стати реальним процедурним механізмом контролю за свободою владного розсуду правозастосовників, а також порядку здійснення кримінально-процесуальної діяльності з метою попередження, виявлення та усунення різних форм корупційних практик в цій сфері. Під останніми в науці розуміють види поведінки, що має характер цілісної діяльності певних суб'єктів за певних умов та з певною метою, в якій присутні ознаки корупційного правопорушення [7, с.9].

Таким чином, антикорупційність законодавства в сучасних умовах стає одним з якісних змістових критеріїв позитивного права. У зв'язку з цим цілком виправданим вбачається запровадження Законом України «Про засади та запобігання корупції» антикорупційної експертизи проектів нормативних актів, яка проводиться з метою виявлення у них норм, що можуть сприяти вчиненню корупційних правопорушень. При цьому обов'язковій антикорупційній експертизи відповідно до ст.15 вказаного Закону підлягають проекти законів України, актів Президента України, інших нормативно-правових актів, що розробляються Кабінетом Міністрів України, міністерствами, іншими виконавчими органами центральної влади. Будучи одним із найважливіших превентивних заходів у протидії корупції, про що свідчить світова практика, її запровадження в Україні вкрай важливе, оскільки корупціогенні чинники, що сприяють або полегшують вчинення корупційних правопорушень, нерідко закладаються на рівні законодавства.

Виходячи із сказаного під антикорупційними стандартами у сфері кримінального судочинства пропонуємо розуміти систему ви-

мог до кримінально-процесуального законодавства, відповідність яким обумовлює його спроможність бути ефективним механізмом запобігання та протидії корупції в цій сфері. Наукова розробка антикорупційних стандартів та визначення відповідності ним чинного кримінально-процесуального законодавства надасть можливість, з одного боку, оцінити його якість під кутом зору критерію антикорупційності, з іншого – виявити пріоритетні напрямки його реформування з метою попередження корупційним проявам у сфері кримінального судочинства.

Вважаємо, що використання терміну «антикорупційний стандарт» з урахуванням зазначеної його критеріальної функції є етимологічно та функціонально доречним в контексті дослідження проблем запобігання та протидії корупції в сфері кримінального судочинства.

Насиченість кримінально-процесуального законодавства антикорупційними механізмами, що утворюють внутрішній зміст антикорупційних стандартів, забезпечить об'єктивну можливість вирішення завдань кримінального судочинства навіть за умови його застосування недобросовісними, корупційно вмотивованими правозастосовниками. Адже система антикорупційних стандартів, як слушно зазначає, А.А. Тарасов утворює так звану «систему внутрішньої безпеки процесу», яка здатна виконати свою охоронювальну і превентивну функцію лише у випадку власної внутрішньої несуперечливості [8, с.15].

На нашу думку, до системи антикорупційних стандартів кримінального судочинства доцільно включити наступні елементи :

1) соціально-правова адекватність та техніко-юридична досконалість нормативних основ забезпечення якості кримінально-процесуальних рішень;

2) алгоритмізація кримінально-процесуальної діяльності, що забезпечує її прозорість, правову визначеність для учасників кримінально-процесуальних відносин та передбачуваність її результатів;

3) встановлення механізму оскарження рішень, дій та бездіяльності органів та суб'єктів, які здійснюють кримінальне провадження, що забезпечує ефективний та своєчасний захист прав і законних інтересів учасників кримінально-процесуальних відносин;

4) відомчий та судовий контроль за дотриманням вимог закону при здійсненні кримінального провадження;

5) чіткий розподіл повноважень суб'єктів, які приймають рішення у кримінальному судочинстві;

6) запровадження різних форм суспільного контролю за якістю кримінального судочинства, дотриманням прав і свобод людини у цій сфері, прийняттям рішень, що відповідають передбаченим законом вимогам;

7) надання нормативного характеру моральним цінностям, які відповідають ідеології правової держави, що сприятиме активізації формування нового типу правосвідомості суб'єктів, які здійснюють кримінальне судочинство.

Не претендуючи на вичерпаність дослідження цієї проблеми, вважаємо за необхідне зазначити, що кожен із названих елементів системи антикорупційних стандартів у кримінально-процесуальному законодавстві являє собою окремий напрямок дослідження комплексної проблеми запобігання та протидії корупції у сфері кримінального судочинства.

Використана література:

1. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі / [М.В. Буроменський, О.В. Сердюк, І.М. Осика та ін.]; Харківський інститут прикладних гуманітарних досліджень, МАКонсалтинг. – К. Москаленко О.М. ФОП, 2009. – 220 с.

2. Корупція в Україні – 2009: результати соціологічного та аналітичного дослідження корупційних ризиків в публічній адміністрації [електронний ресурс]/ Фонд «Демократичні ініціативи». – 2010. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/pres/hjk>

3. Информационный бюллетень. Межпарламентская Ассамблея государств – участников СНГ. – 2004. – № 33. – С. 235-260.

4. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі.

5. Тарасов А.А. Антикоррупционные стандарты в уголовном судопроизводстве : от законодательной идеи в к процедурному воплощению // Уголовное судопроизводство. – №1. – 2010. – С. 13-20.

6. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х.: ВД «Школа», 2009. – 1008 с.

7. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі.

8. Тарасов А.А. – Вказ. праця.